

objavljeni dokumenti u kojima se kadija u Gračanici spominje već 1582.³ Da uzmemo dalje, kao primjer, tvrdnju koju iznosi bez ikakve rezerve: da nije postojao grad Vrhbosna (Vrhbosanje), mada je to u nauci još otvoreno pitanje, pri čemu se ovdje može napomenuti da su baš na Bijeloj tabiji u Sarajevu — gdje se u vrijeme postojanja turske opasnosti mogla izgraditi vrhbosanska utvrda — iskopane srednjovjekovne kacige. Stvar je s obzirom na ovu arheološku indikaciju u najmanju ruku neraščišćena.

Knjiga upravo vrvi štamparskim pogreškama, što bi se u tolikoj mjeri smjelo najmanje tolerirati u jednoj naučnoj publikaciji.

Muhamed Hadžijahić

STJEPAN PAVIČIĆ, SEOBE I NASELJA U LICU. ZBORNİK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JAZU 41, ZAGREB 1962.

1. Prof. Stjepan Pavičić, poznati stručnjak za povijest naselja i seoba u Hrvatskoj, objavio je u 41. knj. Zbornika za narodni život i običaju JAZU raspravu o povijesti seoba i naselja u Lici. Zadaća joj je utvrditi, koje je stanovništvo živjelo u Lici prije Turaka, koje za njihova vladanja, a koje je ovamo doselilo u velikim seobama 1690—1700. Naročito se pisac trudio da pokaže gdje sve još ima ličkih starosjedilaca.

Podaci o starosjedilačkom, srednjovjekovnom stanovništvu sačuvani su, prema tvrdnji pisca, u obiteljskim arhivima Frankopana i Keglevića, i u nekim kaptolskim i samostanskim arhivima. Od početka XIII. st. dalje vidi se iz tih podataka koje su plemićke obitelji u Lici živjele, koja su sela imale, kuda su se prostirala područja upravnih župa. O turskom prodiranju i vladanju ima mnoštvo podataka u mletačkim izvještajima, u pismima hrvatskih i austrijskih vlasti. Za novo naseljavanje na koncu XVII st. ima objavljenih podataka u Lopašićevim Spomenicima Hrvatske krajine, a neobjavljenih u Državnom i Akademijinom arhivu u Zagrebu. Najnovije podatke o stanovništvu uzeo je pisac iz službenih popisa stanovnika 1910, 1931, 1948. i 1953. Prema tome, pisac je, kao što i sam priznaje, imao dosta povijesnih izvora da svoju raspravu dobro napiše. Ono, što su drugi prije njega pisali, vrlo nam malo daje uvida u prošlost ličkog stanovništva. Zato pisanje i objavljivanje ove rasprave ima svoje puno opravdanje.

2. U uvodnom poglavlju: *Današnje područje Like i slika njena tla*, pisac kaže da se danas imenom Lika »zove zemljište između južnog Velebita, Une, gornje Korane, Male Kapele, južnoga dijela Velike Kapele i visova Velebita«. Potkraj srednjeg vijeka bilo je na tom području više upravnih župa, a Likom se smatrao samo kraj oko Gospića i Široke Kule. Za turskog vladanja samo se širokokulski kotar zvao ličkim, a po njemu je i sandžak dobio ime. U XVIII i XIX st. Lička krajiška pukovnija obuhvaća kasnije kotareve: gospički, gračački, udbinski i lapački. Međutim, na koncu XIX st. Ličko-krbavskoj županiji dodano je i područje ukinute Otočke krajiške pukovnije s kotarevima Brinje, Otočac, Perušić, Korenica i Senj. Sve te kotareve, osim senjskoga i primorskog dijela gospičkoga kotara, pisac u svojoj raspravi smatra područjem Like. Možda bi ipak, zbog različitih razloga, cijelo to područje trebalo zvati Likom u širem smislu, a gospičku okolnicu pravom Likom ili Likom u užem smislu.

3. Od str. 15—99 Pavičić opisuje stanje ličkih naselja u kasnom srednjem vijeku (*Vrijeme do turskog gospodstva*). Ličko je područje bilo tada podijeljeno u ove upravne jedinice: Lika, Odorje, Hotuča, Bužani, Bočaći, Gatska s Brinjem, Krbava, Srb,

³ V. Tayyib Okıç, Quelques documents inédits concernant les Hamzevistes. Proceedings of 22 congr. of Orient, Leiden 1957, 284—285.

Lapac i Nebljuh. Ta se podjela, pod novim imenima, održala i za turskog vladanja, a uglavnom i kasnije, tako da srednjovjekovne župe ponajviše odgovaraju dosadašnjim ličkim kotarevima.

Pisac raspravlja najprije o župi Lika. Ona se protezala oko gornjeg i srednjeg toka rijeke Like po kojoj je vjerojatno dobila ime. Obuhvaćala je veći dio nekadašnjega gospićkog kotara. Položaj staroga ličkoga župskoga grada ne da se iz sačuvanih dokumenata sigurno odrediti. Pisac misli da se župski grad isprva nalazio otprilike na sredini između Like i Bužana, a kasnije je to postao Široki Toranj, koji je za Turaka dobio ime Široka Kula.

Iz sačuvanih dokumenata može se ličko naselje u kasnom srednjem vijeku utvrditi samo u općenitim crtama. Stanovništvo se dijelilo na kmetsko i posjedničko. Neki se kmetovi nazivaju u latinskim ispravama *castrensens* jer su obrađivali zemlju župskoga grada i prvenstveno njemu davali različita podavanja. Župu su uzdržavali i plemeniti gradokmetovi (*iobagiones castri*). Samo su povlašteni plemići bili slobodni od poreza i vršili više službe u upravi i sudstvu. Slobodni su posjednici bili Mogorovići, Gušići, Frankopani, samostalni i crkveni prelati te gradokmetovi. Njihovu su zemlju obrađivali kmetovi, nastanjeni u malenim selima, podalje od župskoga grada. Po mišljenju Pavičića, u župi Lika bilo je oko 1510. oko 15000 stanovnika. Od 1250—1360. imaju župansku vlast u Lici članovi obitelji Mogorovića. Kasnije imenuje kralj svoje pouzdanike ličkim županima. Potkraj XIV st. preuzimaju župansku službu krbavski Kurjakovići iz plemena Gušića. Lički župan ima naslov kneza ili špana. Njegova je služba upravna i sudska. Sudskom su stolu prisustvovali podknežin, suci i pristavi.

Sjeverozapadno od župe Lika prostirala se Buška župa ili Bužani. Isprva se dijelila na dva dijela: na Bužane i Bočač, no kako je Bočač bio sa svih strana opkoljen područjem Buške župe, treba zaključiti da je uvijek činio njezin sastavni dio. Župski grad i upravno središte Bužana nalazilo se u Potorjanu ili Bužanu, između Oteša i Ostrovice, vjerojatno kod današnjeg sela Aleksinice. Ispod župskoga grada Potorjana ležalo je podgrađe koje se u XV st. zove Tržić. Tu je stajala župska crkva sv. Marije, dvorac krbavsko-modruškog biskupa, dvorac mjesnog opata i hospital, a u nedalekom Zazičnu pavlinski samostan. U Tržiću je živjelo više obrtnika i trgovaca; tu su se održavali sajmovi, na koje se dolazilo dobrim putovima iz Baga i Sv. Jurja. Turci su dali naselju novo ime Pazarište, koje se održalo do danas.

U župskom gradu Potorjanu bili su gospodari Frankopani, a u Zazičnu Draškovići koji su sagradili spomenuti pavlinski samostan. U Bočaču se spominju kao posjednici Stupići i Frankopani. Već u XIII st. doselile su ovamo neke obitelji iz plemena Lapčana.

Kod današnjih sela Poljana i Mlakve nalaze se goleme ruševine koje su zacijelo u vezi s nekadašnjim naseljem Banj Dvor. Tu bi se, prema tobožnjoj tradiciji XIV i XV st., imao nalaziti dvor i centar bana koji je u VIII—X st. u ime hrvatskog vladara upravljao Gatskom, Likom i Krbavom.

Župansku službu u Buškoj župi vršili su potkraj XIV i u XV st. krbavski Gušići, koji su tu službu stalno imali u Krbavi, a povremeno u Lici i Podgorju (Primorje). Sudbeni se stol sastojao od kneza ili potknežina, četiri suca i dva pristava. Sastajao se svakoga prvog ponedjeljka u mjesecu u Tržiću, a prema potrebi i u drugim mjestima. Župa je oko 1520. imala oko 15000 stanovnika.

Jugoistočno od župe Like protezala se župa Hotuča. Obuhvaćala je dolinu potoka Hotuča, okolna polja oko visova Kremena i Razboja te zemljište oko donjeg dijela potoka Hotušnice, današnje Ričice. To je područje bilo razmjerno plodno, ali maleno. Sjedište župe zvalo se nekada Gradac, a kasnije, za Turaka, kao i danas, Gračac. Posjednici su u toj župi bili visoko povlašteni Gušići i plemeniti ljudi koji potječu iz gradokmetskog uređenja. Ovi su činili jedno »pleme« tj. po rodu su svi

bili jednoga podrijetla. Župansku su službu vršili Kurjakovići. Stanovnici, uglavnom kmetovi, bili su brojem slabiji od kmetova u susjednim župama.

Župa se Odorje protezala dolinom gornje Zrmanje i dolinom Tiškovca. Sjedište je župe bio Zvonigrad u dolini Zrmanje, a spominju se utvrde Mutnica, Strmica i Grahovac. Područje je župe bilo veliko, ali uglavnom gorovito. Čini se da je njime raspolagao kralj. Posjednici su se češće mijenjali: Šubići, Nelipčići, Frankopani, Kurjakovići, Karlovići. Osim posjednika i kmetova vjerojatno su ovdje živjeli i pastiri koji su za svoja stada imali obilne paše.

Područje je Krbavske župe obuhvaćalo dva nekadašnja kotara: udbinski i korenički. Sjedište je župe bilo u Udbini koja se razvila kao jako obrtničko i trgovačko naselje. Na području župe zna se za velik broj utvrda, naselja i crkvi. U Turnu je stajao pavlinski samostan sv. Marije. Župansku su službu vršili isključivo članovi plemena Gušića, koji su u tom kraju bili glavni posjednici. Uz župana bila su i četiri podžupana. U upravi se osobito istakla Kurjakova loza koja je umnožila svoje posjede u Krbavskoj župi i proširila ih u susjednim župama.

Župa se Srb prostirala oko Unskog Vrela i gornje Une. Njezino je područje pripadalo kralju koji imenuje župane. Stanovnici su plemići (Dijaniševići, Henčići, Matijaševići, Anići) i kmetovi. Pred Turcima su preselili u Pokuplje i Žumberak.

Lapačka se župa nalazila između ličke Plješevice i Une. Sjedište joj je bio Rmanj, kraljev grad, odakle je kastelan u kraljevo ime upravljao župom. Plemići Lapčani bili su nezavisni od kraljeva župskoga grada, nisu mu davali podavanja, ali nisu bili ni onako povlašteni kao Gušići u Krbavi i Mogorovići u Lici. Oni su imali svoj plemićki sud s tri suca i posebnim županom kao predsjednikom suda. U podgrađu Rmanja razvila se veliko trgovačko i obrtničko naselje koje je imalo svoj sud — purgarski stol s pet sudaca.

Sjeverno od Lapačke župe ležala je mala župa Nebljusi. Njezin je župan bio u sredini XV st. Tomaš Kurjaković iz plemena Gušića. Zbog turske pogibli sjediniła se ova župa s Lapačkom.

Gatska se župa protezala od Ledenica do Krasna. Gačani se spominju već 818. za kneza Borne. Sjedište je župe bio grad Otočac. Andrija II darovao je Gatsku župu 1219. templarima. God. 1269. župa je templarima oduzeta (dobili su u zamjenu župu Dubicu), a nekoliko godina kasnije darovana je Frankopanima, koji su je u svojim rukama držali sve do dolaska Turaka. Oni su bili i predsjednici sudbenih (rotnih) stolova. S vremenom su stekli posjede u Gatskoj župi i pojedini Gušići iz Krbave i Mogorovići iz grane Desislavića. Gatsko i Brinjsko područje bilo je gusto naseljeno. U Vrhovini i Dabru nalazili su se tvrdi gradovi. U Dabru i Brinju postojala su trgovačko-obrtnička naselja. Turci nisu ovo područje nikada osvojili.

4. U II dijelu rasprave: *Vrijeme za turskoga gospodstva* (str. 99—171) Pavičić opisuje kako su Turci zavladali pojedinim dijelovima Like i kako su ondje uredili svoju upravu.

Pisac iznosi svoje, već iz drugih rasprava poznato, mišljenje o posebnom turskom načinu osvajanja: neredovite su čete zemlju temeljito oplijenile i porobile, pa je narod bio primoran ili se Turcima pokoriti ili iseliti; redovite bi čete, u potrebi, zametnule bitku na otvorenom polju i osvajale tvrde gradove. U redovitoj vojsci sudjelovali su muslimani vojnici, a u neredovitoj martolozji stočari. Međutim su se Turci služili i različnim lukavštinama te su pojedine krajeve osvojili mirnim načinom bez borbe i predobili narod za prijelaz na islam. Od 1503—26. osvojili su Cetinu, Knin, Unac, Srb, Odorje, Hotuču, Liku, Krbavu i Bužane. Već u ovo doba Austrijanci pomažu Hrvate vojskom, ali je ta pomoć bili preslaba. U kraju između Une i Velebita, osobito od 1514. do 1527, narod je bio zbog turskog četovanja i osvajanja toliko zaplašen da je bježao na sve strane u sigurnije krajeve. Pastiri su odlazili na tursko zemljište u Dinaru i Svilaju, a ratari u mletačku Dalmaciju. Vrlo mnogo naroda selilo je 1522. i 1523. prema sjeveru u Pokuplje, Posavinu, okolicu Zagreba

i Varaždina — u Moravče, Hrašćinu, Zagorje, Kalnik i Bednju. Tako počinje pomicanje hrvatskoga imena s juga prema sjeveru gdje se staro slovinsko ime postepeno gubi. Podgorci ispod Velebita selili su u Senj i na otoke Krk, Rab i Pag. U Senju je postepeno uređena vojna organizacija koja se kasnije kao Vojna krajina proširila na Otočac, Brinje i Ledenice sa zadaćom da zaustavi daljnje prodiranje Turaka i zaštititi tamošnje stanovništvo od njihove pljačke.

U posebnom poglavlju: *Lika pod Turcima*, pisac opisuje kako su Turci postepeno, a osobito 1576—86, dovodili u Liku novo stanovništvo, i to muslimane i martoloze stočare; kako su u prazne utvrde postavili svoje vojne posade; kako su uređili trgovište u Udbini; kako su uređili upravu; kako su hrvatski i austrijski vojnici pokušali sve to osujetiti i uništiti, ali bez uspjeha. Pisac je s dosta truda nastojao pokazati koliko je u kojem kraju Like živjelo muslimanskog stanovništva. To je stanovništvo nakon pada turske vlasti u Lici malim dijelom pokršteno, a najvećim dijelom iselilo u Bosnu, i to u kraj oko Bihaća, Cazina, Krupe i Petrovca.

U poglavlju: *Gatska i Brinje između 1527—1687* pisac spominje kako je na tom području uređena Vojna krajina s vojnicima zvanim haramije; kako su se ti vojnici zvali (imena i prezimena); kako su turski martolozi stočari prebjegli na hrvatsku krajišku stranu i naselili djelomično ovaj kraj; i kako su nakon nestanka turske vlasti djelomično iselili prema jugu sve do Kotara.

Osobito je zanimljivo poglavlje o seobama u Prilišje i Rosopajnik, u Senj i Bakarsko Primorje, u Lič, Senjsko blato i u Podgorje. God. 1538. prebjegli su turski martolozi od Obrovca i nastanili se u Prilišću i Rosopajniku, posjedima Nikole Zrinskoga i Stjepana Frankopana. Malo kasnije došli su ovamo prebjezi iz Muškovca, kojih su nam imena ostala sačuvana. God. 1580. i 1586. preselili su starosjedioci iz kraja od Šibenika do Klisa u krajeve oko Rijeke, Bakra i Senja, a 1605. preseljeni su Bunjevci iz kraja kod Zemunika i nastanjeni u kraju kod Liča i Fužina, i to u trima skupinama (Krmptiči, Vojnići, Sladovići). U isto je vrijeme dio Bunjevaca odselio čak u Podunavlje.

U daljnjem poglavlju pisac izlaže kako su Turci i njihovi martolozi 1689. napustili Liku; kako su iza toga Hrvati i Srbi iz susjednih krajeva, pa čak od Ogulina i gornje Kupe, postepeno naseljavali Liku po odredbi krajiških vojnih vlasti.

5. U III dijelu: *Vrijeme poslije 1689* pisac opisuje stanje naselja u pojedinim krajevima Like od oslobođenja od Turaka do danas. Pisac se poziva na različite popise stanovnika iz početka XVIII st., a zatim nabraja pojedina sela i u njima rodove s brojem kuća na temelju najnovijih popisa ličkoga stanovništva.

U poglavlju: *Razvijanje pojedinih naselja* pisac govori o jačanju, slabljenju, preseljavanju i nestajanju pojedinih rodova. Najprije govori o rodovima na području Brinja, a zatim na području Otočca i Perušića. Na str. 237—257. prikazuje ličke Bunjevce pa tvrdi da su oni 1605. preselili iz dalmatinskog Zemunika u Lič (bivši kotar Delnice) odakle su se kasnije spuštali prema moru i Lici. Njihovo ime (str. 254—256) ne dolazi od rijeke Bune u Hercegovini ni od riječi »buniti se« već od pastirskih koliba bunja u kojima su nekada, prema potrebi, stanovali.

Zanimljiva su poglavlja: *Raseljavanje iz Like i Naselja Ličana Hrvata* (str. 262—290), u kojima se spominje koje su sve ličke obitelji, odn. rodovi, iselile i u kojim su se kotarevima Hrvatske-Slavonije nastanile.

Na kraju pisac daje prikaz o nekadašnjem i današnjem govoru u Lici, o čakavštini i štokavštini.

Raspravi su dodane dvije zemljopisne karte: na jednoj se vidi položaj starih srednjovjekovnih župa, a na drugoj su prikazana područja koja danas nastavaju lički starosjedioci i različni doseljenici Hrvati i Srbi.

Sasvim na kraju rasprave nalaze se dva kazala: imena mjesta i imena rodova odn. obitelji.

6. Pisac je doista s mnogo truda i mara sabrao mnogobrojne podatke o nase-ljima i stanovnicima Like u kasnom srednjem i novom vijeku. Frankopanska i Zrin-ska arhivska grada (Neoregistrata acta), koju je nedavno Državni arhiv u Zagre-bu primio iz Mađarske, odnosi se uglavnom na XVII st. i jedva bi mogla kazati nešto više od onoga što je pisac kao sigurno utvrdio, ali njegovih osnovnih postavki ne bi mogla izmijeniti. Isto vrijedi za dvije studije koje su nedavno objavljene u Rimu: prva sadržava popis papine desetine u Istri i Dalmaciji u XIV st., a druga tumači geografsku kartu Podunavlja, zapravo područja od Jadranskoga do Crnoga mora iz XVI stoljeća. Rađ na sabiranju povijesnih podataka svakako zadovoljava.

Pisac se trudio i oko toga da mu radnja bude što preglednija. Zato ju je podi-jelio u tri dijela: predtursko, tursko i poslijetursko razdoblje. Razdoblja je dijelio u poglavlja koja obuhvaćaju ili manje geografske jedinice ili manja vremenska razdoblja, prema tome, kako je sama priroda stvari u kojem slučaju tražila.

Pisac je nastojao biti pregledan i jasan ne samo u cjelini nego i u svim, pa i najmanjim dijelovima. Zato je s mnogo mara objašnjavao i stvari i događaje i naselja pa plemena, rodove, obitelji i osobe. Osim toga, dovodio je u vezu slične događaje, susjedne krajeve, različita razdoblja itd. To je možda za đaka i površna čitaoca, ili za onoga koji traži samo neke podatke, potrebno, ali se nama čini pre-tjerano. A to zato jer se pisac često panavlja, pa o istoj stvari govori na dva na tri mjesta. Što je rekao u predturskom razdoblju, ponavlja i u turskom razdoblju, a što se dogodilo za Turaka, to prikazuje i u kasnijem razdoblju.

Uza sve razmjerno veliko obilje povijesnih izvora ima u povijesti Like i dosta praznina, osobito za kasni srednji vijek. Te je praznine pisac popunio dobrim povi-jesnim kombinacijama koje obrazovani čitalac može lako uočiti i pratiti. Ima, među-tim, i takvih povijesnih kombinacija koje običan čitalac neće kao takve shvatiti, pa je neke od njih trebalo jasnije istaknuti.

Želimo podsjetiti i na neke tehničke nedostatke.

Ono, što pisac naziva Uvodom u svoju raspravu, zapravo je predgovor. Tu je trebalo reći što ga je sve potaklo na pisanje rasprave i kakve je teškoće u radu imao.

Poglavlje: *Današnje područje Like i slika njena tla* je Uvod u samu raspravu, a ne organski dio rasprave, pa je to trebalo i tehnički pokazati. Ovdje je trebalo barem nešto reći o vezi između ličkog tla i podneblja te razvitka naselja.

U trećem dijelu rasprave, kad se nabrajaju različiti lički rodovi, trebalo je zbog preglednosti dati podnaslove kurzivnim ili spacioniranim slovima.

Ispod crte spominje se više puta kao povijesni izvor nekā »fasci-cl o Lici« u Državnom arhivu u Zagrebu. Takvo citiranje arhivskog povijesnog izvora ne može zadovoljiti: svaki arhivski dokumenat, a osobito svežanj, ima svoju potpunu oznaku da bi se za slučaj potrebe mogao lako pronaći i upotrijebiti.

Uza sve ove sitne nedostatke, rasprava Stjepana Pavičića o seobama i naseljima u Lici vrlo je dobar prilog za poznavanje burne prošlosti ovoga kraja. Pisac je na sličan način prije desetak godina obradio Slavoniju, a sada radi na povijesti na-selja u Bjelovarskom kraju. U tome radu želimo mu mnogo uspjeha.

J. Buturac

* Pietro Sella e Giuseppe Vale, *Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV. Venetiae-Histria-Dalmatia*, 1941, pp. XLVIII, 572. 2 c. geogr. pieg. in busta. — Giacomo Gastaldi, *La Carta dei paesi danubiani*, 1939.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB